

Kulturologické aspekty jazykovej komunikácie v elektronickom prostredí / Vladimír Patráš. In: *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach* = [Contemporary Language Communication with Interdisciplinary Connections] : 5. medzinárodná konferencia o komunikácii Banská Bystrica 3. - 4. 9. 2003 / ed. Vladimír Patráš ; rec. Ján Horecký, Ján Bosák. - Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela : Fakulta humanitných vied, 2004. - ISBN 80-8055-979-1. - S. 56-65.

KULTUROLOGICKÉ ASPEKTY JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCIE V ELEKTRONICKOM PROSTREDÍ

Vladimír PATRÁŠ

Kľúčové slová:

postmoderná éra, sociokultúrny priestor, kulturológia, lingvistika, medziľudská komunikácia, masová komunikácia, médium, masové médiá, telematické médium, elektronické prostredie

*„Radostne a peniac od zábavy, ľudstvo sa rúti do
ne-poznania, teda do kultúrnej ne-existencie,
pripomínajúc tak rímske orgie na konci cisárstva.“*

(Vladimír Mináč¹)

„Zmenu paradigmy“, „zásadný obrat“ či „rozhodujúci preryv“ okrem domovského výskumného prostredia – kultúrnej antropológie² – od počiatkových signálov niekedy viac, inokedy menej pohotovo zaregistrovali a pokúšajú sa ráznejšie, príp. opatrnejšie skúmať rozličné vedné disciplíny. Spomínaný sociohistorický zlom, *ad hoc* ukotvený do niekoľkých vybraných metajazykovo utvorených a používaných pomenovaní, sa obvykle poníma a vykladá na základe svojich **účinkov** na kultúru, ľudskú civilizáciu, filozofiu, psychológiu spoločenstiev a psychiku človeka, na myslenie, zmýšľanie a dorozumievanie skupín a jednotlivcov a pod. Z hľadiska záujmu o kulturologickú problematiku tzv. postmoderného (postindustriálneho, elektronického, informačného, poznatkového, ľudského a podobne pomenúvaného) času vlastné **príčiny** premien spoločenského, skupinového a individuálneho života sa vo väčšine súčasných náhľadov nachádzajú obvykle v tieňovom, nanajvýš sprievodnom postavení.

Pôvod tohto nepríliš vyváženého stavu – z ponímania predmetu našej pozornosti predsa len zreteľnejšie uprednostňovanie **javov** pred ich **podstatou** – možno akiste vidieť aj v prisilnom, často kopírujúcom, nezriedka priam epigónskom prekrývaní či až stotožňovaní sa všeobecných kultúrnych hľadísk s civilizačnými premenami. Povedzme presnejšie: ide o prelínanie „sociálne odovzdávaného poznania vlastného určitej sociálnej skupine“³, t. j. hĺbkových hodnotových charakteristík s **technickou**, resp. **technologickou podstatou** spoločenských zmien. Takéto techn(olog)ické ponímanie je príznačné pre kulturologické koncepcie, založené na správaní sa a konaní jednotlivca v zmysle *človek = homo sapiens*, resp. *homo faber*. Dodajme, že tieto prístupy vcelku povinne vystužuje skelet schopenhauerovského názoru o úpadkovom rozpoložení, v ktorom sa údajne nachádza súčasné ľudské individuum, fungujúce v príslušne charakterizovanom spoločenstve. [Východiskové princípy kultúry aj v našich podmienkach konfrontačne rozpracúva slovensko-fínska výskumná zostava; pozri Mistrík a kol., 1999.]

S ohľadom na vlastný účel tohto pristavenia berieme do úvahy priam skokové premeny, nezriedka agresívne vstupujúce do nášho života prinajmenšom od polovice 20. storočia. Tzv. informačná spoločnosť sa totiž „exaktne“ analyzuje, „vedecky presne“ definuje, „perspektívne“ opisuje a „strategicky“ vykladá – práve pod vplyvom rapídneho rozmachu komputelizácie

¹ MINÁČ, V.: *Dozabávame sa k smrti*, s. 271.

² Výstižne ohraničený funkčný záber kultúrnej antropológie pozri napr. KUHN, T. S.: *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago : University of Chicago Press, 1962.

³ Jestvujúca definícia kultúry podľa J. Peoplesa – G. Baileyho z konca 80. rokov (pozri MISTRÍK a kol., 1999, s. 24).

a internetizácie súčasného života – predovšetkým z technologických, marketingových a ekonomických pozícií. Pokiaľ možno presvedčivo určiť charakteristické znaky súčasnej komunikujúcej spoločnosti cez naznačený „objektívny“ priezor je oveľa jednoduchšie, predsa však len jednosmernejšie, ako postrehnúť širšie, viacvrstvovo, komplikovane štruktúrované **morálne, spoločenské** a vlastné **kultúrne** rozmery skutočnosti. Ide navyše o realitu, v ktorej sa nachádza a pôsobí samotný bádateľ, a navyše taký stav, ktorý sám sa synchronne ocitá v duchovnom priestore *post*–žitia. Koniec koncov, tento vcelku jednostranný, „rozumný“ stav čiastočne možno pochopiť. Ako vieme, z vývinového hľadiska je tradičná veda ustálená koncipovaná ako skutočnosť s racionálnou základňou, precízne vybudovaná terminológiou, premyslene štruktúrovaným výskumným inštrumentáriom a jednoznačne vymedzenými hranicami.

Druhý, takpovediac osobnejší dôvod na viac alebo menej opatrné obchádzanie, príp. fragmentarizovanie kulturologickej podstaty takzvanej postindustriálnej éry akiste poskytujú aj samotní poprední predstavitelia prestížnych výskumných prúdov či skupín⁴. Zvlášť vtedy, ak v súbore určujúcich podmienok na vymedzenie výskumného objektu síce pochopiteľne, ale nie vždy oprávnene vyzdvihujú len niektoré okolnosti, a to nezriedka bez jasnozrivého ohľadu či patričného nadhľadu voči ostatným podmienkam. V zmysle tejto individualistickejšej línie do stredu bádateľskej pozornosti vstupuje predovšetkým (elektronické) **prostredie** a jeho osobitosti. Špecifiká komunikačného prostredia sú popritom všeobecnejšie, nie vždy primerane, často nepresne včleňované do sémantickej náplne termínu *médium*. Domnievame sa, že v stotožňovaní prostredia a média spočívajú aj definičné ťažkosti pri vymedzovaní kultúrnej podstaty informačnej éry.

V súvislosti s elektronickým prostredím, v ktorom sa na začiatku 21. storočia uskutočňuje už množstvo medziľudských interakcií, treba pripomenúť, že výskumnú situáciu navyše znáročňuje stotožňovanie *každého* média (sprostredkovateľa, prostredia) s *masovým* médium. Pracovne pripusťme „zliatie“ alebo aspoň čiastkový prienik významovej podstaty oboch termínov. Takáto situácia nie je výnimočná pre tzv. nové (telematické⁵, kombinujúce telekomunikácie a informatiku) médiá. Sú založené na príbuznej, resp. rovnakej technológii; v nerovnorodo štruktúrovanej spoločnosti však plnia nezriedka úplne odlišné komunikačné úlohy. Prostrediu ani v takomto prípade však nie je bez výhrad možné prisúdiť vždy rovnaký kultúrny, sociopsychologický a funkčný zástoj. Inak totiž treba hodnotiť úlohy a účinky prostredia napr. pri skúmaní komunikačných osobitostí v televíznej politickej diskusii či náučnej súťaži a naproti tomu hoci v súkromnom komunikáte, pripravenom a produkovanom prostredníctvom telefonického služby krátkych správ (SMS).

V zmysle aspoň približného vystihnúťia témy tohto príspevku je namieste uviesť hlavné výskumné trajektórie, ktoré umožňujú načrtnúť kontúry verbálnej komunikácie v elektronickom prostredí, a to práve z kulturologických hľadísk. Pred vykreslením spojnic predostrieme tri rozvinuté kľúčové otázky. Na ne sa pokúsime sformulovať odpovede s cieľom usúvzťažniť ich do vedecky prijateľného, primerane zovšeobecneného a čitateľného náhľadu.

1. Ktoré komunikačne podmienené súčasti, tendencie a prejavy sa v súčasnosti rozhodujúcou mierou viažu k fenoménu elektronického prostredia?
2. Vplýva (masový) mediálny priestor na *celú*, nielen elektronicky determinovanú oblasť skupinovej, resp. spoločenskej komunikácie? Ak je telematické pozadie „postindustriálnych“ medziľudských komunikačných kontaktov už všeobecnejšie prijímanou a prijateľnou danosťou, do akej hĺbky a miery potom masmediálne stratégie ovplyvňujú integritu jednotlivca a patričného spoločenstva?
3. Ktoré všeobecné, univerzálnejšie procesy sa uskutočňujú v elektronickom prostredí vo vzťahu k samotnému komunikátu, ovplyvňovanému technológiami a zasahujúcemu oblasť kultúrneho jestvovania ľudského spoločenstva? Akými spôsobmi „tlačí“ takto uspôsobený komunikát

⁴ V tejto súvislosti máme na mysli predovšetkým „pôsobivo protikladné“ názory a dielo kanadského teoretika masmédií a ideológa tzv. elektrickej podoby informačnej revolúcie H. M. McLuhana (pozri napr. reprezentatívny výber z autorovho diela, 2000).

⁵ „Súbor inovácií sústredených okolo systému, podstatou ktorého je vizuálna zobrazovacia jednotka (televízna obrazovka) spojená s počítačovou sieťou“ (McQuail, 1999, s. 41).

späť na svoje domovské elektronické prostredie a mení jeho vlastnosti či (ne)upevňuje jeho základy?

Aj slovenská jazykoveda síce s istým oneskorením, ale – v oblasti sociolingvistických výskumov výrazne od polovice 80. rokov – predsa len úspešne „zachytila echo paradigmatickej zmeny“ (Ondrejovič, 1995, s. 9). Ide o premenu, ktorá po plodnom období languizácie v širšom meradle úspešne vstúpila do kultúrnych dejín a do vedy, teda aj do lingvistiky druhej polovice 20. storočia. Zvlášť od jeho posledného decénia sa aj v našich, podobne ako v príbuzných európskych podmienkach rozvinuli interdisciplinárne orientované výskumy medziľudskej komunikácie, odohrávajúcej sa v nesmierne pestrých komunikačných sférach a situáciách⁶.

Pochopiteľne, v súvislosti s paradigmatickou zmenou mimo bádateľských záujmov nezostala ani elektronicky sprostredkovaná komunikácia. Pozornosť bádateľov sa však upierala a nateraz sa sústreďuje na zväčša čiastkové prejavy komunikačných osobitostí v elektronicky modifikovanom prostredí. Máme na mysli výskumy len niekoľko rokov fungujúcej, napohľad atraktívnej, ale kvantitatívne prudko rastúcej množiny zväčša životaschopných textov, ukotvených a fungujúcich predovšetkým v počítačovom prostredí.

Z pestrého, typologicky nevyhraného spektra elektronicky determinovaných textov zdôrazníme najmä záujem o internetové verzie dennej tlače spolu so sekundárnymi textami – diskusnými fórami (popri viacerých pozri napr. Patráš, 2003), sústreďovanie pozornosti na tzv. chatovú (čit. *četovú*) komunikáciu, blížiacu sa živému, reálnemu dialógu, a na komunikáty fungujúce vo sfére elektronického poštového styku. V mediálnom, najmä televíznom a rozhlasovom prostredí pozornosť púta komunikácia politikov alebo komunikácia v politike (najnovšie spracovaná a priblížená v kolektívnej monografii *Jazyk, média, politika*; 2003). Nemožno nespomenúť ani sledovanie stále sa meniacich sociokomunikačných osobitostí, odohrávajúcich sa v telefonických interakciách prostredníctvom bezvodičových (mobilných) telefónov. Rastúcu výskumnú pozornosť vyvoláva integrovaný prienik elektronických výdobytkov do priestoru multimédií. S ohľadom na zdanlivú technologickú príbuznosť, ale vysokú textovú variantnosť komunikačných kontaktov a ich výsledkov sa akiste aj dá prijať tolerantné konštatovanie: syntetickejších monografických príspevkov s kulturologickým záberom do oblasti elektronicky sprostredkovanej komunikácie okrem príležitostných pokusov⁷ (aspoň v slovenských podmienkach) je stále nemnoho.

Materiálovo fundované výskumy doteraz síce čiastkovo, ale predsa len markantne potvrdzujú hlavný trend – uskutočňovanie rozhodujúcich zmien v súčasnej komunikujúcej spoločnosti tak, ako ich v medzinárodnom meradle vymedzujú popri iných predovšetkým mediológovia. Zhrňme kľúčové procesy do termínov, viažucich sa výraznejšie k masovej komunikácii; možno ich uplatniť v polygóne **a)** internacionalizácia, **b)** informatizácia, **c)** individualizácia, **d)** nástup postmodernej kultúry (McQuail, 1999, s. 47 – 48). Oprávnenosť väzby spoločenských zmien s masovokomunikačnou sférou je možné s výhradami prijať, ak sme ochotní aspoň čiastočne si osvojiť názor, že v tvorbe kultúrnej tradície zohrávajú stále väčšiu úlohu práve masmédiá a kultúrny priemysel (Mistrík a kol., 1999, s. 82).

Popri uznávaní reality zásadných zmien sa stávame svedkami prvého zaujímavého paradoxu. Vo viacerých výskumných prístupoch dochádza práve k zdôrazňovaniu prielivov či účelového stierania hraníc medzi sférou masovej (vrátane umeleckej) a bežnej, každodennej (oficiálnej i neoficiálnej, skupinovej, individuálnej) komunikácie. „Prežívame obdobie, ktoré možno charakterizovať ingardenovským pojmom „nedokreslenosti“ či „nedourčenosti“, metodologického trasoviska, neistoty, balansovania, hľadania nových paradigiem“ (Krausová, 1999, s. 7). Ako následok

⁶ Z najnovších interdisciplinárne osnovaných výskumov v slovanskom okruhu s výrazným kulturologickým rozmerom a o. i. so zameraním na výskumy komunikačného prostredia je namieste uviesť podnetné úvahy o stave poľštiny na prelome 20. a 21. storočia (Ožóg, 2001), sústreďenie pozornosti chorvátskych interdisciplinaristov na obraznosť v elektronickom prostredí (zborník *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*, 2003; príspevky G. B. Bartolecovej a D. Škarovej) a zaujímavý výsledok dynamických poľsko-slovinských komparatívnych výskumov *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa* (2003).

⁷ Pozri napr. WACHTARCZYKOVÁ, J.: *Dynamické procesy...*, 2000.

„medializovaného“ od-/nadľahčeného, nepríliš kritického posudzovania spoločensko-komunikačných procesov vznikajú dosť príkre vedecké a kulturologické napätia či priam omyly, nezriedka nerozvážne preberané a putujúce z jednej do inej práce ako vcelku zaujímavé, ale predsa len neoverené dohady. Aj dnes sa úspešne udržiava napr. stále rozšírená a dosiaľ rázne nevyvrátená predstava, že mohutné telekomunikačné siete, slúžiace na šírenie údajov, sú činiteľom, ktorý zjednocuje svet (názor a jeho kritiku pozri Cejpek, 1998, s. 33). Za všeobecne prijímanú, ale – ako sme už naznačili v predchádzajúcom odseku – taktiež spornú záležitosť možno považovať už spomínanú hypotézu, že informačnej spoločnosti zodpovedá len „informačná kultúra“, pričom masmédiá sú jej dôležitým prvkom a vplyvným činiteľom (širšie rozpracovanie a prezentovanie náhľadu pozri McQuail, 1999, s. 414).

Neurčitosť posledne uvedenej formulácie je zreteľná aj bez rozsiahlejšieho argumentovania. Predovšetkým preto, lebo prepojenie spoločenského kontextu a kultúry je prípustné len vtedy, ak sme ochotní rešpektovať postmodernistické jadro spomenutej úvahy. Odmietanie úcty k tradíciám, okamihové potešenie, eufória, neviazanosť, nostalgia, hravosť, parafrázovanie, koláže, vedomá nesústredenosť: to všetko sú totiž – ako už bezpečne vieme na základe dosiahnutého stupňa poznania – nepresné, stopové a navyše vyhýbavo uplatňované príznaky života a kultúry tzv. postmodernej éry. Žiada sa dodať, že sú to symptómy, ktoré sa netýkajú len masmedializovaného spoločenského života. Stále výraznejšie, ale nikdy nie totálne zasahujú aj individuálne ľudské jestvovanie, jeho zdroje a prejavy, okrem iného aj komunikačnú výbavu jednotlivca.

V nadväznosti na dosiaľ povedané možno povedať, že pri zdôrazňovaní silnejúcej elektronizácie súčasného života metodologické a praktické ťažkosti spôsobuje dvojediná trajektória. Ukrýva sa práve vo fenoméne **elektronického prostredia**, obohatenom o jeho nevyhnutnú sprievodnú líniu – základnú neverbálnu dvojicu, ktorá zreteľne kontúruje každú komunikačnú sféru. Ide o dichotómiu neverbálnych konštituentov **verejnosť** vs **súkromnosť**. Pravda, relatívne nekonfliktnú výnimku tvoria niektoré komunikačné sféry. Spomeňme aspoň oblasť umeleckých žánrov, ktoré sú pripravované, uplatňujú sa a zasahujú príjemcu práve zásluhou prostriedkov masovej komunikácie.

S ohľadom na lingvisticko-komunikačné zázemie našich pristavení potreba rešpektovať súčasti načrtnutej trajektórie v ich spolupráci sa ukazuje byť schodnou, naliehavou, ba priam nevyhnutnou. Nazdávame sa, že preskúmaním komunikačného prostredia s prejavmi napätia na osi *verejnosť* – *súkromnosť* možno postrehnúť a pomenovať všeobecnejšie, kultúrno-spoločenské príčiny stavu a úrovne súčasnej elektronicky podmienenej komunikácie. Elektronické prostredie totiž vskutku vytvára predpoklad na zrod tretieho vývinového štádia spoločenskej komunikácie [po epoche **1.** rečovej a **2.** dokumentovej komunikácie so subfázami **2. a)** rukopisného a **2. b)** tlačeneho textu] a jeho rázny vstup do psycho- a sociokomunikačných interakcií. Možno teda súhlasiť s názorom, že pri výsadnom postavení osobného počítača práve elektronické prostredie rozhodujúcou mierou podnecuje zmenu paradigmy z priamej komunikácie na jej nepriamu, sprostredkovanú podobu (porov. Cejpek, 1998, s. 48).

Pokúsme sa objektívnejšie potvrdiť upevňujúce sa postavenie elektronicky podmieneného komunikačného prostredia a oscilovanie jeho charakteristík medzi pólmi *verejnosť* – *súkromnosť* s ohľadom na text/komunikát a s vyústením do kulturologicky podfarbených úsudkov. Je len prirodzené, že pri argumentáciách sa nemienime vyhnúť odpovediam na vyššie sformulované otázky.

Ad 1. Univerzálnejšie poňatú a všeobecnejšie prijateľnú charakteristiku elektronického prostredia nerozporne nevytvoríme bez jeho samotného „overovateľa kvality“, t. j. sprostredkovateľa, médiá. V tejto súvislosti by však bolo chybou venovať pozornosť len tzv. novým (hybridným) médiám, teda súboru elektronických technológií s rozličným využitím a dnes bežne už s multimediálnou podstatou. Do charakteristiky mediálneho súboru oprávnené treba brať – ak si pracovne vypomôžeme známym McLuhanovským vymedzením – obe základné a známe skupiny médií. Jednak sú to **a)** „horúce“ („vysokodefiničné“) médiá s vyššou informačnou nasýtenosťou a nižšou mierou participácie zo strany používateľov (rozhlas, fotografia, film), ale aj **b)** „chladné“ („nízkodefiničné“) médiá s nižším stupňom obsiahnutej informácie a s väčšou zmyslovo-emočnou spoluúčasťou komunikantov (telegraf, telefón, komiks, televízia) [McLuhan, 2000, s. 7].

Samozrejme, od 70. rokov minulého storočia si nemožno nevšimnúť zástoj celého súboru telematických médií s výsadbým postavením osobného počítača. Ak berieme do úvahy mediálne vývinové štádiá, bez vážnejších pochyb môžeme prijať poznatok o vyrastaní „nových“ médií zo „starých“ sprostredkovateľov. Na začiatku 3. milénia sme v dôsledku zrýchľovania evolučných procesov priamymi svedkami a spolutvorcami ďalšieho z prenikavých kultúrno-spoločenských paradoxov. Mikrotechnologizácia a ekonomické zlacňovanie vývinu a masovej produkcie elektronických súčastí umožňuje nevídané zrýchľovanie komunikačných kontaktov a podporuje rozšírenie medziľudskej komunikácie do makropriestoru. Text pod tlakom akcelerovania neverbálnych podmienok podlieha zmäšťovaniu svojej fyzickej plochy, následne zjednodušovaniu sprostredkúvaného obsahu a experimentom, nezriedka deviáciám v povrchovej štruktúre. Takpovediac komunikačný *komprimát* pod vplyvom rýchlosti pohybu elektrónu je zbavovaný statických, „pevných“ (= racionálnych) znakov a nadobúda črty dynamických, „pohyblivých“ (= emocionálnych) komunikátov s takmer výhradným predurčením na pôsobenie v oblasti McLuhanovsky vymedzených „chladných“ médií.

Ad 2. Komunikačné interakcie pod vplyvom stále väčšej prístupnosti elektronických technológií podliehajú typizácii, štandardizácii, napodobňovaniu, príp. ritualizovaniu priebehu a svojho uskutočňovania. Rozšírenie komunikačných kontaktov však priamo neznamená ich zmasovenie. Podnikateľ *koncertujúci* na mobilnom telefóne, študent na školskom termináli krátiaci si čas nadväzovaním efemérnych kontaktov *in a body*⁸ s podobnými *mouse potatoes*⁹ alebo návštevník internetovej kaviarne „písmenkujúci“ e-mailový text svojmu známemu len „užívateľsky príjemne“ aplikujú všeobecne rozšírené technologické zázemie. Sociálne a komunikačne sú však (ne/dobrovoľne?) vytesňovaní na okraj, do individuálneho, obmedzeného, priam živočíšneho priestoru, ktorý im vcelku prísne predurčuje komunikačne fungovať so štatútom konzumenta. Takpovediac *depozitné* prežívanie komunikačných udalostí sa znásobuje, ak sa konzument opakovane stretáva s podobnými stavmi určenými na odovzdávanie a príjem cez (masové) médiá. Zisťuje napríklad, že v podobnom sociálnom, psychickom a komunikačnom rozporení sa nachádza protagonista telenovely, hrdina „skutočného“ filmového príbehu alebo figúrka-konstrukt z reklamného spotu. Kruh sa uzatvára: vzory ponúkané masmédiami možno napodobňovať, identifikovať sa s nimi, odmietať ich a pod., teda viac či menej vedome podliehať patričnému normatívu. Normy vskutku nadobúdajú silu a účinnosť nepísaného zákona (pozri Mistrík a kol., 1999, s. 82).

Predchádzajúci exkurz slúži na podnietenie úvah o ostrejšom stanovení hraníc medzi individuálnou či skupinovou a masovou komunikáciou. Prostredie je zhodné, neverbálny komunikačný parameter *verejnosť* – *súkromnosť* osciluje na rozhraní spoločenského a individuálneho priestoru. Aj v tomto chvení možno vidieť racionalitu niektorých názorov o úpadku masovej komunikácie, ktorú nahrádza singulárnejšia, cielená (akože ináč – medializovaná) komunikácia. „Bežný“ mediálne zasahovaný a ovplyvňovaný komunikant totiž vcelku zreteľne, nekonfliktne po-/precituje svoju identitu a individualitu. Zároveň sa nevyhne ani vnútené, „predformované“ budované povedomie príslušnosti k skupine napr. osobitne definovaných konzumentov.

Ad 3. Komunikát v elektronickom prostredí vzrastom individualizácie predsa len čiastočne stráca svoju sociálnu podstatu a funkciu. „Výmena ucha za oko“ (McLuhanovo slovné spojenie; pozri Cejpek, 1999, s. 38), odchod zo živej koncertnej alebo diskotékovej produkcie k hudobnému klipu, fyzický presun z kina k televíznemu prijímaču si žiada opustenie verejného prostredia a takmer unifikovaný vstup do vlastného súkromia s vysokou mierou opakovateľnosti. Ponuka, nástojčivé hľadanie a nachádzanie len zábavnej funkcie medziľudskej komunikácie, saturovanie potreby priameho ľudského kontaktu virtuálnou realitou, pravdaže, s vysokým príspevom moderných technológií – to všetko výrazne mení komunikačný pôdorys, zábery a efekt medziľudského dorozumievania.

⁸ = ako jeden muž, jednotne (slangový idióm fungujúci v počítačovom prostredí; pozri Rosenbaum, 2001).

⁹ = doslovne *myšací zemiak*; v slangu *počítačových pirátov* pomenovanie človeka, sediaceho celý deň pri počítači a klikajúceho počítačovou myšou (Rosenbaum, 2001).

Nachádzame sa pri ďalšom, v tejto súvislosti už poslednom kultúrnom paradoxe *post-* éry. Komunikačné prostredie vo vzťahu k jednotlivcovi sa viac ako predtým zosúkromňuje, nezriedka zintímňuje. Voči spoločenstvu však nadobúda stále konvenčnejšie, stereotypnejšie línie. Otvára sa takmer nerozporný, nehájený priestor na transfer hodnôt i „hodnôt“, lámu sa akékoľvek hranice, o. i. aj pociťovanie tabu, stráca sa povedomie prirodzenej národnej či inej skupinovej príslušnosti. V elektronicky sprostredkúvanej medziľudskej komunikácii sa stále razantnejšie narúšajú vývinovo ustálené komunikačné a spoločenské modely – hodnoty, normy, tradície, symboly, móda¹⁰. Dochádza k prieniku a nerozoznávaní fikcie a skutočnosti, oslabuje sa vžitité povedomie jazykovej príslušnosti. Kultúrno-civilizačné interakcie výrazne podliehajú transkultúrnemu medializovaniu; donedávna „overená“ sociokultúrna komunikačná paradigma stráca svoj pevný textový skelet.

Na záver týchto pristavení – diskusne voči vstupnému citátu – si dovoľíme predostrieť niekoľko nie skeptických, ale realisticky, inšpiratívne zameraných poznámok. Ukazuje sa, že akokoľvek dobre myslené, ale tradičné, pretrvávajúce „jazykovo-poradňovo“ – aj s ironickým nasmerovaním – podfarbené pokusy o upevňovanie kultúry vyjadrovania¹¹ dnes už príliš nenapomôžu chápať zázemie a prirodzene využívať neustálené podmienky súčasnej medziľudskej komunikácie. Vcelku elegantný vstup do usmerňovania či ovplyvňovania napohľad „stratenej“ rozhodujúcej súčasti medziľudských vzťahov, akou komunikovanie nesporne je, sa totiž ponúka práve cez samotného pôvodcu či nosič rastúceho množstva pestrých komunikačných zámerov. Máme na mysli mediálnu oblasť s využitím podmienok (iluzívne, virtuálne) individuálne pripravovanej, cielene zameranej masovej komunikácie, v našich podmienkach poznačenej predovšetkým stretom – konfrontáciou, kolíziou, konfliktom – dominantnej a konzervatívnej kultúry. Boky by v súčasnosti nemali ostať ani hodnotnejšie príspevky, prameniace z alternatívnych a marginálnych kultúr.

V oblasti elektronicky sprostredkúvaného komunikovania zámer spočíva vo využití (hoci aj zábavne či marketingovo ladených, podľa viacerých tzv. menejhodnotných) vskutku pestrých podnetov či modelov masovej produkcie, pravda, s výraznou persuzívnou funkciou. Pripomeňme jazykovo-komunikačne účinné a sociokultúrne nenásilné podnety šírené prostredníctvom rozličných vedomostných súťaží, diskusných programov, medializovaných spoločenských podujatí a reklamných komunikátov. Ako nie nezaujímavé sa ukazujú dejové súčasti situačných komédií, kompozičné princípy telenoviel, jazyk, úzus a komunikačné zvyklosti mediálne známych *tvárí* či *hlasov* – prestížnych nositeľov kultivovaného vyjadrovania s prirodzenou spoločenskou a komunikačnou autoritou a pod. Zdá sa byť účelným funkčne využiť viaceré sociokultúrne prospešné podnety a predpoklady, teda aj tie, ktoré príjemca-konzument vníma, prežíva a psychosociálne zužitkúva takmer podprahovo. V každom prípade môže byť prínosným prehodnotiť napohľad chaotické oscilovanie verejného a súkromného, masového a individuálneho – všetko s charakteristickými príznakmi tzv. postmoderného života –, zaujať k nim tolerantný, prirodzený postoj a takto ich aj osvetľovať a propagovať. Pravdaže, do pravdepodobného projektu s ambíciami na jeho efektívnosť, nezriedka efektnosť treba vstupovať aj s počiatočným predpokladom rizika žiadnej, príp. nižšej spoločensko-kultúrnej úspešnosti.

Možno povedať: nič nové. Isteže, veď už v 60. – 70. rokoch minulého storočia podobné mediálne osnované, napríklad televízne korektívy v našom sociokultúrnom priestore predsa zasahovali a ovplyvňovali značnú časť vtedajšieho československého spoločenstva. Bez solídnych prieskumov je v tomto čase sporné vyhodnotiť účinnosť vtedajších postupov. Nesúhlasiť s ich funkčnosťou či oprávnenosťou by však bolo nenáležité. Na rozvíjanie ďalších úvah naznačeným smerom a na primeranú argumentáciu názorov však už priestor jedného konferenčného príspevku nepostačuje.

¹⁰ Podľa kulturologov ustálené prvky duchovnej kultúry (Fobelová, 2000, s. 13).

¹¹ Terminologické slovné spojenie popri združenom pomenovaní *jazyková kultúra* odporúča favorizovať J. Findra (2003).

Kulturologické aspekty jazykovej komunikácie v elektronickom prostredí / Vladimír Patráš. In: *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach* = [Contemporary Language Communication with Interdisciplinary Connections] : 5. medzinárodná konferencia o komunikácii Banská Bystrica 3. - 4. 9. 2003 / ed. Vladimír Patráš ; rec. Ján Horecký, Ján Bosák. - Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela : Fakulta humanitných vied, 2004. - ISBN 80-8055-979-1. - S. 56-65.

LITERATÚRA

- CEJPEK, J.: *Informace, komunikace a myšlení*. Praha : Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-767-4
- FINDRA, J.: Jazyková kultúra, kultúra vyjadrovania, prepínanie kódu. In: *Philologica. LVI. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2003, s. 47 – 53.
- FOBELOVÁ, D.: *Kultúra v živote človeka*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela-Fakulta humanitných vied, 2000. 95 s. ISBN 80-8055-404-8
- In: *Psiholingvistika i kognitivna znanost u hrvatskoj primijenjenoj lingvistici*. Red. D. Stolac – N. Ivanetić – B. Pritchard. Zagreb – Rijeka : Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, 2003. 804 s. ISBN 953-6839-21-0
- In: *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa. Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*. Red. S. Gajda – A. V. Muha. Opole : Uniwersytet Opolski-Institut Filologii Polskiej – Univerza v Ljubljani – Filozofska fakulteta, 2003. 523 s. ISBN 83-86881-36-4
- Jazyk, média, politika*. Ed. S. Čmejrková – J. Hoffmannová. Praha : Academia, 2003. 258 s. ISBN 80-200-1034-3
- KRAUSOVÁ, N.: *Poetika v časoch za a proti*. Bratislava : Literárne a informačné centrum, 1999. 226 s. ISBN 80-88878-53-5
- McLUHAN, H. M.: *Člověk, média a elektronická kultura*. Výbor z díla. Brno : Jota, 2000. 424 s. ISBN 80-7217-128-3
- McQUAIL, D.: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha : Portál, 1999. 447 s. ISBN 80-7178-200-9
- MINÁČ, V.: Dozabávame sa k smrti. In: *Hovory M 2*. Pezinok : Formát, 1996, s. 271 – 294. ISBN 80-967469-8-7
- MISTRÍK, E. a kol.: *Kultúra a multikultúrna výchova (Culture and Multicultural Education)*. Bratislava : IRIS, 1999. 347 s. ISBN 80-88778-81-6
- ONDREJOVIČ, S.: Sociolingvistické aspekty jazykovedného výskumu na Slovensku. In: *Sociolinguistica Slovaca. 1. Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny*. Zost. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava : Veda, 1995, s. 9 – 13.
- OŽÓG, K.: *Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku. Wybrane zagadnienia*. Rzeszów : Fraza, 2001. 263 s. ISBN 83-909154-8-0
- PATRÁŠ, V.: Elektronicky sprostredkovaná komunikácia a novinový text. In: *Komunikácia a text*. Ved. red. Z. Stanislavová. Prešov : Náuka, 2003, s. 244 – 257.
- ROSENBAUM, O.: *Anglicko-český slovník Internetu*. (Z nem. orig. *Chat-Slang, Lexikon der Internet-Sprache* prel. R. Marhold.) 3., podst. preprac. a dopln. vyd. Praha : Ivo Železný, 2001. 305 s. ISBN 80-240-2058-0
- WACHTARCZYKOVÁ, J.: *Dynamické procesy v súčasnej slovenčine (v počítačovo sprostredkovanej komunikácii)*. [Rkp. dizert. práce.] Bratislava : Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, 2000. 98 s.

RESUMÉ

KULTUROLOGICKÉ ASPEKTY JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCIE V ELEKTRONICKOM PROSTREDÍ

Kulturologické aspekty jazykovej komunikácie v elektronickom prostredí / Vladimír Patráš. In: *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach* = [Contemporary Language Communication with Interdisciplinary Connections] : 5. medzinárodná konferencia o komunikácii Banská Bystrica 3. - 4. 9. 2003 / ed. Vladimír Patráš ; rec. Ján Horecký, Ján Bosák. - Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela : Fakulta humanitných vied, 2004. - ISBN 80-8055-979-1. - S. 56-65.

Príspevok sa zameriava na postrehnutie a zhodnotenie hlavných kultúrno-civilizačných zmien, odohrávajúcich sa od polovice 20. storočia v tzv. postmodernej (postindustriálnej, elektronickej, telematickej, poznatkovej, ludickej atď.) spoločnosti. V súvislosti so „zmenou paradigmy“ v jadre úvah sa nachádzajú príčiny, zdroje a účinky premien spoločenského života so vzťahom k elektronicky sprostredkúvanej medziľudskej komunikácii. Autor v sieti kultúrnych paradoxov načrtáva základné trajektórie, umožňujúce z kulturologických hľadísk vykresliť stav jazykovej komunikácie v elektronickom prostredí. Komunikačné prostredie s charakteristikami oscilujúcimi na osi *verejnosť* – *súkromnosť* považuje za výsadný neverbálny parameter, rozhodujúco ovplyvňujúci textovú štruktúru elektronicky sprostredkúvaného komunikátu a regulujúci socio- a psychokomunikačné správanie komunikantov. Konsituačným faktorom je pritom vzťah média a masovokomunikačných prostriedkov s dosahom na samotný komunikát a na spätné účinky masmedializácie na elektronické prostredie.

SUMMARY

PATRÁŠ, Vladimír (1959) – prof., PaedDr., CSc. Katedra slovenského jazyka a literatúry, Fakulta humanitných vied, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Tajovského 40.
Tel.: ++421 – 48 – 446 5136, 446 5148, 413 3136.
E-mail: patras@fhv.umb.sk